ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ, ІСТОРИКО-ПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ РОСІЙСЬКИМ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНЦЯМ ЯК ВИЯВ ПРАВОВОЇ СУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

При підготовці тез цієї доповіді авторка поставила за мету аргументувати тезу про виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань за Женевською Конвенцією про поводження з військовополоненими, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення права на справедливий суд та надання безоплатної професійної правничої допомоги російським військовим злочинцям як прояв гуманності, доброї волі та правової сутності нашої держави.

Для досягнення визначеної мети скористаємось можливостями таких складників сучасної методології пізнання права і правових явищ:

1) діалектичного методологічного підходу, пізнавальний потенціал якого складають принципи взаємозв'язку і розвитку досліджуваних явищ, а також закони і категорії діалектики. Зокрема, «явище» і «сутність», характер взаємозв'язку між якими відображається в такому судженні: сутність проявляється, а явище сутнісне. Для правової держави сутнісними ознаками є верховенство права і надійна юридична захищеність особистості, що забезпечується шляхом здійснення правосуддя за участі адвоката (захисника), який надає професійну правничу допомогу;

2) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, потенціал яких дозволив розкрити зміст приписів національного законодавства України, включно з міжнародними договорами, ратифікованими парламентом, які визначають міжнародні зобов'язання держави з дотримання прав військовополонених, забезпечення конвенційного права на справедливий суд, а також участі захисника в кримінальному провадженні;

3) формально-логічного методу пізнання, що уможливив формулювання висновків, в яких відображено результати проведеного дослідження.

В методологічному плані важливою є необхідність аргументації вживаної в назві теми логіко-граматичної конструкції «надання безоплатної професійної правничої допомоги російським військовим злочинцям». Оскільки робота підготовлена з урахуванням судової практики, російськими військовими злочинцями авторка постфактум вважає російських військовополонених, чию вину у вчиненні злочинів, передбачених ст. 438 КК України, було доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. У такий спосіб не порушується принцип презумпції невинуватості.

Вже п'ятий рік триває найбільш кровопролитна від початку третього тисячоліття війна, розв'язана російською федерацією проти суверенної України, під очевидно вигаданим і відверто брехливим приводом необхідності її демілітаризації та денацифікації. Але ж хто в цій війні насправді є мілітаристом і наслідувачем нацистських практик? Питання риторичне, адже відповідь на нього очевидна – російська федерація, керована путінським (або

рашистським) режимом. Одним із наочних підтверджень цьому слугує ставлення до українських військовополонених. Увесь світ облетіли фото та відеоматеріали, які слугують беззаперечними доказами фізичних і моральних знущань над тими громадянами України, які зі зброєю в руках чинили опір окупантам. Судові процеси над нашими співвітчизниками проходили в дусі середньовічної інквізиції та не мали нічого спільного з сучасними європейськими стандартами незалежного і неупередженого правосуддя, здійснюваного на засадах верховенства права і поваги до людської гідності. Інакше як можна пояснити суто номінальну участь російських адвокатів у процесах, їх фактичну бездіяльність, що виявилась у нереагуванні на побої та знущання над їхніми підзахисними, неподанні до суду клопотань про проведення слідчих дій, необхідних для встановлення об'єктивної істини, а також апеляційних скарг на ухвалені неправосудні рішення.

Незважаючи на переважно негативне ставлення більшості українського суспільства до російських загарбників, у тому числі тих, які потрапили в полон, що є цілком зрозумілим з погляду справедливості та здорового глузду, «київський нацистський режим» (а саме так його називають путінські пропагандисти) на відміну від рашистського режиму *демонструє повагу не лише до норм міжнародного гуманітарного права, але й людської гідності тих осіб, які зганьбили себе участю в цій загарбницькій війні, вбивствами і знущаннями над українцями.*

Підтвердженням цьому слугують і судові процеси над російськими військовими полоненими, які обвинувачуються у вчиненні воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Особливість цих процесів полягає в тому, що вони вимагають обов'язкової участі захисника, функцію якого здійснює адвокат. Зрозуміло, що в умовах ведення війни російському військовополоненому, обвинуваченому у вчиненні воєнного злочину, за відсутності можливості вибору захисника, професійна правнича допомога гарантується державою.

У зв'язку з цим виникає необхідність звернення до норм національного законодавства України, частиною якого є ратифіковані парламентом міжнародні договори, що покладають на державу відповідний юридичний обов'язок.

Стаття 105 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року гарантує кожному військовополоненому «… право мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір, викликати до суду свідків, та, якщо він уважає це необхідним, користуватися послугами компетентного перекладача. Держава, що тримає в полоні, інформує його про ці права завчасно, до початку слухання справи.

Якщо військовополонений не вибрав собі захисника, то держава-покровителька знаходить йому адвоката, маючи для цього у своєму розпорядженні, принаймні, один тиждень. На прохання держави-покровительки, держава, що тримає в полоні, передає їй список кваліфікованих осіб, які можуть забезпечити захист. У випадку, коли ні військовополонений, ні держава-покровителька не вибрали захисника, держава, що тримає в полоні, призначає кваліфікованого адвоката для здійснення захисту» [2].

Стаття 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному можливість «захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя» (підпункт с) пункту 3) [3].

Відповідно до ст. 59 Конституції України, «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [1]. Свій розвиток ця конституційно-правова норма знайшла у відповідних рішеннях Конституційного Суду України. У контексті теми цього дослідження на особливу увагу заслуговує правова позиція органу конституційного контролю, в якій дається відповідь на питання про носія цього конституційного права. В абз. 2 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 міститься таке роз'яснення: «У контексті ч. 1 ст. 59 «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 21, ч.ч. 1-2 ст. 24 Основного Закону

України)» [6].

І хоча російські військовополонені потрапили на територію України незаконно, аналіз вищенаведеної правової позиції Конституційного Суду України дає підстави для висновку про те, що і вони мають право на професійну правничу допомогу. Інше тлумачення цього положення означало б декларативність конституційного принципу рівності усіх людей у своїй гідності та правах (ст. 21 Основного Закону України) [1].

Підтвердженням правильності такого умовиводу слугують і приписи ст.ст. 4-5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI [5]. Відповідно до ст. 4. цього закону, «При реалізації права на безоплатну правничу допомогу не допускається застосовування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [5]. Ця норма фактично є гарантією недискримінації осіб у доступі до безоплатної правничої допомоги.

Не менш важливе значення мають і визначені ст. 5 аналізованого законодавчого акта принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги. До них суб'єкт законотворчості відніс не лише ті, на яких заснований конституційний лад і здійснюється правосуддя в Україні (верховенство права і законність), але й основоположні ідеї, які вказують на реальність і якість цих важливих для кожного послуг (доступність безоплатної правничої допомоги та забезпечення якості безоплатної правничої допомоги) [5].

Принагідно відзначити, що у розумінні ч. 1 ст. 14 (пункти 5-9) Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» суб'єктами права на безоплатну вторинну правничу допомогу з числа російських військовополонених гіпотетично можуть бути визнані:

1) особи, які відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України вважаються затриманими, … у разі, якщо такі особи є заявниками, визнані потерпілими або є свідками в іншому кримінальному провадженні, у зв'язку з незаконністю такого затримання, у разі порушення прав затриманої особи, застосування насильства, катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження під час затримання, до завершення відповідних проваджень;

2) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, … у разі застосування до таких осіб насильства, катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження під час перебування під вартою;

3) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України залучається захисник для здійснення захисту за призначенням, у разі застосування до таких осіб насильства, катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження;

4) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України залучається захисник для проведення окремої процесуальної дії;

5) особи, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк … [5].

Стаття 52 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) містить імперативний припис, згідно з яким участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного [4].

Процесуальний обов'язок забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні покладається на слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд (ч. 1 ст. 49 КПК України) [4].

Принципово відзначити і той факт, що на відміну від російської федерації, участь адвокатів у судових процес в Україні є реальною і дієвою. Вони надають увесь спектр правничих послуг, передбачений ч. 2 ст. 13 аналізованого закону для здійснення безоплатної вторинної правничої допомоги, а саме: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру, включно з апеляційними скаргами, що подаються на рішення, ухвалені судами першої інстанції [5].

Отже, аналіз чинного національного законодавства, а також судової практики переконливо доводить тезу про виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань за Женевською Конвенцією про поводження з військовополоненими, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення права на справедливий суд, а

надання безоплатної професійної правничої допомоги російським військовим злочинцям до того ж є проявом гуманності, доброї волі та правової сутності нашої держави.

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 21.02.2026).

2. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради ЦРСР від 03.07.1954 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 21.02.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року N 475/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.02.2026).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 21.02.2026).

5. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 18.02.2026).

6. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text (дата звернення: 17.02.2026).

Марія ДОЛИНСЬКА
професор кафедри
господарсько-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ
(м. Львів, Україна),
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЯК ОДНОГО ІЗ ЧИННИКІВ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Більшість країн світу є багатонаціональними, тому існує проблема національної консолідації та налагодження міжетнічних стосунків, а також захисту прав як корінних народів, так і національних меншин.

Етнонаціональна політика посідає важливе місце у структурі державної політики більшості країн [1, с. 44].

Кожна цивілізована держава, вважаючи себе національно визначеною, забезпечує захист прав і законних інтересів усіх громадян незалежно від національної належності шляхом законодавчого закріплення загальнодержавної атмосфери міжетнічної толерантності та загальнонаціональної єдності в країні [2, с. 4.58].

Має рацію К. Вітман, що модель етнонаціональної політики кожної країни є унікальною та неповторною. Вона складається з балансу багатьох елементів: стану законодавчої бази, різноманітних механізмів впливу на етнонаціональні процеси, які можуть бути присутні в етнонаціональній політиці однієї країни і взагалі не використовуватися в іншій [3, с. 15].

Населення України є багатонаціональним, це прослідковується ще з перших кроків заснування держави на староукраїнських землях на підставі домовленостей, союзів різних етнокультурних груп, що проживали на території держави [4, с. 93].

Дійсно, створення стародавньої «праукраїнської» держави формувалося на певних давньоукраїнських союзах, що враховували також інтереси різних староукраїнських племен, зокрема етнічні.

Очевидно, що відновлення української державної незалежності у 1991 році надало потужний поштовх як національній, так і етнічній активність не лише українців, але й представників різноманітних етнокультурних груп на території держави. Становлення оновленого законодавства в сучасній Україні відбувалося у всіх сферах діяльності та не